

Etnički mozaik

Ivan Monolatij

Etnonacionalna i etnosocijalna struktura stanovništva zapadnoukrajinskih zemalja

Polietnička struktura stanovništva zapadnoukrajinskih zemalja¹, osobitost kvantitativnog i kvalitativnog sastava i stanja etnonacionalnih zajednica, uvjetovala je prisutnost sociokulturne i etnokulturne dimenzije, funkcionalnost dihotomije „svoj“ – „tuđi“. Objektivnu osnovu proučavanja ovoga problema predstavlja etnonacionalna i etnosocijalna organizacija stanovništva regije. Faktološki fundament pojašnjenju posebnosti međuetničke interakcije u kontekstu političkih procesa tranzitivnog razdoblja tvori skup činjenica o socijalno-ekonomskom i političkom stanju etnonacionalnih zajednica.

S jedne strane, analiza etnosocijalnog sastava regije dopušta konstatirati razliku između arealnog i disperzivnog karaktera života Ukrajinaca, Poljaka, Židova (u ukrajinskoj terminologiji se upotrebljava naziv „Jevreji“ – ovdje i dalje u tekstu u zagradi dajemo opaske prevoditelja) i drugih imigracijskih manjina, i socijalnu nestrukturiranost većine etnonacionalnih zajednica koje su živjele na zapadnoukrajinskim zemljama u razdoblju koje istražujemo. S druge, funkcioniranje u etnopolitičkoj sferi međuetničke distance u njezinu socijalnom i etnopsihološkom diskursu pojašnjuje granice socijalne podjele između grada i sela i kulturnu podjelu rada, osobitosti načina života etničkih grupa regije, a također sjecište interesa „svojih“ i „tuđih“. Neophodno je istražiti pitanje je li posljednje proizišlo iz konfliktogenog faktora interakcionizma etnonacionalnih zajednica, a poznato je kako prilikom etnopolitičkog stupanja jedne zajednice na areal naseljavanja druge, preostaju pojedini otoci (prije svega u selima) druge etnonacionalne zajednice, na koju je vršen pritisak asimilacije. Navedeni zadaci omogućuju analizu kontroverzne uloge prostora međuetničke sociokulturne distance prilikom interakcionizama grupa, nadalje, istražiti karakter međuetničkih procesa istražene regije, analizirati interakciju

---

1 U radu se razmatraju zapadnoukrajinske zemlje u okviru austrijskih pokrajina Galicije i Bukovine. Osobitosti interakcionizama etnonacionalnih zajednica Zakarpatja se ne razmatraju, budući da zakarpatiski dio etnički ukrajinskih zemalja nije činio zasebnu pokrajinu, a izravno je ulazio u sastav mađarskih administrativnih jedinica (komitata). – *op. a.*

etnonacionalnih grupa jednakog i različitog statusa zapadnoukrajinskih zemalja od 1867. do 1914. godine. Teritorij koji istražujemo može se smatrati svojevrsnim mehanizmom socijalnoga konstruiranja granica između etnosocijalnih grupa, za koje su etnički faktor i politički kontekst tranzitivnoga razdoblja odigrali ključnu ulogu. Zapadnoukrajinske zemlje predstavljale su prostor političkih zahtjeva etnokonfesijskih zajednica, što je za posljedicu imalo snažan kolonizatorski pritisak od strane drugih etnosa tijekom Srednjega vijeka i Modernoga doba pod okolnostima bezdržavnosti autohtonog ukrajinskog stanovništva.

Korijeni formiranja polietničnosti zapadnoukrajinskih zemalja sežu još u vrijeme Srednjega vijeka, kada su se na njima odvijale migracijske struje (dobrovoljne i političke). Prema mišljenju Natalije Jakovenko, višezječni i višetnički galicijski grad postao je „područjem doslovce svakodnevnih kontakata različitih kulturnih svjetova“². Potkraj 10. stoljeća Nijemci se u malim grupama počinju naseljavati i prilagođavati životu u gradovima Galicijske kneževine, gdje vode svoje trgovačke poslove. Nakon vojno-diplomatskih dodira galicijskih kneževa s raznim njemačkim političkim grupacijama došlo je, dakako, do pojave njemačkih ratnika koji su sudjelovali u vojnim akcijama na strani rus'kih vladara.

Priljev Nijemaca u galicijske zemlje povećao se nakon tatarske invazije 1240–1241. i uništenja drevnih urbanih naselja. U to vrijeme kneževi su pozivali Nijemce radi obnove gradova te razvoja trgovine i obrta. Kako bi se potaknula kolonizacija, Nijemcima su dane razne privilegije (oslobađanje od poreza na neko vrijeme i sl.), široka samouprava i vlastito pravosuđe u skladu s Magdeburškim pravom. Već u prvoj polovini 13. st. knez Danylo Romanovyč³ težio je privući u Holm „Nijemce i Rus'e, nepogane i Ljahe“⁴. Tijekom 15. st. i na početku 16. st. u gradovima Galicije formira se prvi gradski patricijat (njemačke obitelji: Arnesti, Buhgöljdci, Geljbezemi, Gennjigi, Goljdberzi, Zinrihi, Zommerštajni, Kloppeři, Ljinderi, Rammeri, Smeljdfełjdi, Tempłji, Fridrisi, Čornberzi, Šeleri, Štajnkeler, Šteher, Šrop)⁵ koji je odigrao značajnu ulogu u socijalno-ekonomskom razvoju regije. Upravo su njemački kolonisti zauzimali dominantan položaj u Lavovu 14–15. st., međutim, s vremenom se njihova zajednica počela asimilirati pod utjecajem brojnih poljskih doseljenika⁶.

2 Jakovenko, N. *Narys istoriji serednjovičnoji ta rannjomodernoji Ukrajinjy*. Vyd. tret'e, pererobl. Ta pozšyrene / Natalja Jakovenko. – K.: Krytyka, 2006. – S. 124.

3 O knezu Danylu Romanovyču: *Ukrajinska Galicija*. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2015 (op. urednika)

4 Ljah – pogrdan naziv za Poljake – op. prev.

5 Ibid. – S. 125.

6 Kapralj, M. *Nacionalniji ģromady Ljvova XVI-XVIII st. (socialjno-pravovi vzajeminy)*. / Myron Kapralj. – Ljviv: LNU im. I. Franka, Ljvivs'ke viddilennja In-tu ukrajins'koji arheografiji ta

Već u to doba u Galiciju pristižu i Židovi te Armenci. Prebivajući izvan vojno-političke psihoze koja je zaokupila Zapadnu Europu 10–11. st., galicijske su se zemlje ispaćenim židovskim bjeguncima doimale jako pogodnima za naseljavanje, tim više što u tom pogledu za njih još nisu postojala nikakva ograničenja. Štoviše, gradski vladari tome su svakojako pridonosili, dajući im odgovarajuće povlastice. Prvim dokumentiranim izvješćem o prisutnosti Židova u Lavovu smatra se klauzula u privilegiju iz 1356. o mogućnosti organiziranja vlastitog pravosuđa od strane njih i drugih „nacija“ grada, uz predvođenje gradskog poglavara⁷ (ukr.: *vijt*). Međutim, već kraj 13. stoljeća obilježen je produblivanjem kršćanizacije svih aspekata galicijskoga društva i naviranjem njemačkih doseljenika, čiji je vojnički antisemitizam počeo postupno prodirati u središte mještana. Time su se vješto okoristili trgovci kršćanske vjeroispovijesti. Na njihovo inzistiranje 1299. galicijskim su Židovima nametnuti dodatni porezi i ograničenja, a kada je 1319. u jugoistočnoj Poljskoj nastupila ugroženost zbog gladi, za to su okrivili gradske Židove koji su protjerani iz mnogih gradova. Kasnije, 1492–1497, pridošla je nevelika grupa imućnih Židova trgovaca, protjeranih iz Portugala, koji su se, bez obzira na sve zabrane i ograničenja, brzo uspjeli „nagoditi“ s gradskom administracijom i dogovoriti uspješnu trgovinu. Samo je 16. stoljeće za galicijske Židove bilo u svakome pogledu mirno i produktivno – njihova se brojnost naglo povećala ne samo u gradovima, nego i u selima. Na granici 16. i 17. st. židovsko je stanovništvo činilo približno 6% cjelokupnog stanovništva Galicije⁸.

Naseljavanje Židova u Bukovyni započelo je približno u 14. st. Abrahamovi potomci stigli su ovdje s juga – Moldavije i Vlaške, gdje su bili pod vlašću Visoke Porte, kao i sa sjevernog Zapada – teritorija koji je nekada ulazio u sastav Poljsko-Litavske Unije. Mnogo se Židova pojavilo na Bukovyni u razdoblju Rusko-turskog rata 1768–1774. godine.⁹ Masovna emigracija židovskoga dijela stanovništva počela je tek za vrijeme austrijske vladavine.

Prisilna emigracija dogodila se i na granici 15. i 16. st. s Krima i poljsko-litavskih zemalja do Galicije, u kojoj su živjeli Karaimi (neki podaci o tome datiraju iz približno 1400. god.). Iz dokumentacije znamo da je 1550. u Čalyču već postojala njihova zajednica. Zajedno s njom je u tadašnjoj Galiciji postojala i tzv. podlavovska zajednica

---

džereloznavstva im. M. S. Ćruševs'koĝo NAN Ukrajinu, 2003. – S. 46-47.

7 Ibid. – S. 83.

8 Velykyj, I. *Istorična ĝeneza ĝalyc'koĝo jevrejstva*. / Ivan Velykyj. // J. – 2007. – Č. 48: Ćberbejs'kyj use-svit Ćalyčyny. – S. 13, 15, 17; Makarčuk, S. A. *Etnosocijalnoe razvitie i nacionalnjnye otnošenija na zapadnoukrajinskih zemljah v period imperializma*. / S. A. Makarčuk. – Ljvov: Vyšča škola, 1983. – S. 41.

9 *Jevrejs'ke naseleńnja ta rozvytok jevrejs'koĝo nacionaljnoĝo ruhu na Bukovynji v ostannij čvrti XVIII – na počatku XX st.* / Zbirnyk dokumentiv ta materialjiv / Upor. O. Dobržans'kyj, M. Kušnjir, M. Nykyrsa. / (red.) O. Dobržans'kyj. – Černjivci: Naši knyĝy, 2007. – S. 11.

(1692–1831) i još pet sličnih – između 1768. i 1820. Unatoč tome, karaimska se dijaspora naglo smanjivala: od 350 Karaima 1790, na oko 180 god. 1857. do stotinjak 1903. Od 1820. kao jedino karaimsko naselje zapadnoukrajinskih zemalja ostao je grad Ğalyč kraj Stanyslavova¹⁰.

Masovno armensko naseljavanje Galicije događa se sredinom 13. st., kada 1239. tatarske horde pod vodstvom kana Alpa Arslana uništavaju glavni grad armenske države, Ani. Nakon tih događaja brojni su bjegunci krenuli na nove teritorije, stvarajući temelje armenskoj dijaspori zapadnoukrajinskih zemalja u Lavovu i drugim galicijskim gradovima¹¹. Primjerice, osnovna je okupacija lavovskih Armenaca bila trgovina s istočnim zemljama – najprofitabilnija djelatnost u tranzitnom Lavovu – „istočnom portom“ Poljskoga Kraljevstva¹². Takvi su migracijski valovi pod određenim okolnostima bili ponajprije dobrovoljni – potraga eksteritorijalnih Židova (iz zemalja Istočne Europe i Pirenejskoga poluotoka) za utočištem ili radna emigracija Nijemaca, a zatim i politički kao u slučaju potpunoga gubitka nezavisnosti Armenske države 1319–1375. te turske opsade Krima 1475, kad su se znatne grupe Armenaca preselile u Galiciju.

Istovremeno su faktori, koji su korigirali etnodemografsku strukturu stanovništva regije, tijekom stoljeća utjecali i na promjene u državno političkom položaju zemalja, inicijative kneževske, kraljevske ili carskih vlada. Vrijedi spomenuti kako je austrijska vlada protežirala austro-njemačku emigraciju na Galiciju i Bukovynu krajem 18. st. do sredine 19. st. Austrijska je vlada podržavala preseljavanje austrijskih Nijemaca, žitelja Pruske, Saske, Bavorske, Luksemburga, Württemberga i drugih njemačkih zemalja, a također određenih pokrajina Poljske i Češke¹³.

Znatna većina Poljaka, koja je na zapadnoukrajinske zemlje stigla u 14. st., u suštini se može smatrati prvim organiziranim valom emigracije (prvi se kontakti ovdje

10 Bihl, W. „Notizen zu den ethnischen und religiösen Splitter-, Rest. und Sondergruppen in den habsburgischen Ländern“. / Wolf Dieter Bihl. // *Die Habsburgermonarchie (1848–1918)*. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichs-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band III: *Die Völker des Reiches*. – 2. Teilband – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 972 - 973.

11 Makarčuk, S. A. *Etnosocialjnoe razvitie i nacionalnjnye otnošenija na zapadnoukrainskih zemljah v period imperializma*. / S. A. Makarčuk. – Ljvov: Vyšča škola, 1983. – S. 42.

12 Kapralj, M. *Nacionaljnji ĝromady Ljvova XVI-XVIII st. (socialjno-pravovi vzajeminy)*. / Myron Kapralj. – Ljvov: LNU im. I. Franka, Ljvovs'ke viddilennja In-tu ukrajins'koji arheografiji ta džereloznavstva im. M. S. Ğruševs'koĝo NAN Ukrajiny, 2003. – S. 72-73.

13 Makarčuk, S. A. *Etnosocialjnoe razvitie i nacionalnjnye otnošenija na zapadnoukrainskih zemljah v period imperializma*. / S. A. Makarčuk. – Ljvov: Vyšča škola, 1983. – S. 42; Monolatij, I. *Žyty i davaty žyty inšym*. Njimec'kyj dyskurs zahidnoukrains'koji etnopoljityčnoji sfery. Monoĝrafija. / Ivan Monolatij. – Ivano-Frankivs'k: Ljileja-NV, 2008. – S. 112-116.

bilježe u 15. st. – zbog religijskog utjecaja Katoličke crkve) koji, međutim, nije od većeg značenja za etnodemografsku strukturu. Od druge polovine 16. st., jačanjem vlade poljskoga plemstva zemlje, regije aktivno naseljavaju izbjeglice istočnih vojvodina Poljsko-Litavske Unije – Žešuvske, Ljubljinske, Kielceške, Krakovske. Između 17. i 18. st. tom se mnoštvu poljskih naseljenika priključila populacija iz središnjih pokrajina Poljske, Mazovije i djelomično sa Mazurskog prijezerja. Poljske kolonije nastavile su nicali u raznim krajevima Galicije zaključno do kraja 19. stoljeća.¹⁴

Istraživači nacionalnih zajednica zapadnoukrajinskih zemalja, a posebno povjesničari Lavova, tvrde kako je od svih većih ukrajinskih i poljskih gradova 16–18. st. zapravo samo Lavov postao središtem (i centrom) četiriju etničkih zajednica – poljske, ukrajinske, armenske i židovske. Njihovi su se svakodnevni ekonomski, pravni i kulturni interesi presijecali, a na osnovi tog procesa formirala se prtljaga zajedničkog znanja i suradnje. Ako su prvih dvoje iz ovog etničkog kvarteta (Poljaci i Ukrajinci) imali dugotrajnu (iako neravnomjernu) kulturnu interakciju, uvjetovanu bliskošću jezika, onda su se zadnjih dvoje (Armenci i Židovi) svojim jezicima i kulturama bitno razlikovali od prvih. Međutim, ni „bliski“ susjedi nisu mogli postati u cijelosti „svojima“. Upravo se na Židove gledalo kao na „daleke i zatvorene“ susjede kršćanskih zajednica. Zgodan je zaključak ukrajinskoga povjesničara M. Kapralja da „je podijeljenost i nekoherentnost gradske zajednice, koja se zapravo sastojala od nekoliko nacionalnih zajednica s različitim političkim i kulturnim intencijama te kontradiktornim ekonomskim interesima, koji su doveli do međusobnog isključivanja, izišla na vidjelo u narednom 19. st.“ Upravo su tada, po mišljenju znanstvenika, i nastale nove linije raskola, i to među ukrajinskim, poljskim i židovskim zajednicama¹⁵. Smatra se da takvi ponešto uopćeni zaključci aktualiziraju problem međuetničke interakcije na zapadnoukrajinskim zemljama, premda već u drugom prijelomnom vremenskom prostoru i na primjeru ne jednoga grada, nego na mnogo modela međugrupnog interakcionizma.

Kao što vidimo, povijesna sudbina zapadnoukrajinskih zemalja najmanje je u zadnja tri stoljeća uvjetovala formiranje višetničke i višekonfesijske strukture istraživana kronotopa. Niz etničkih manjina regije ujedno s etničkom domaćom

14 Makarčuk, S. A. *Etnosocijalnoe razvitie i nacionalnye otnošenija na zapadnoukrainskih zemljah v period imperalizma*. / S. A. Makarčuk. – Ljvov: Vyšča škola, 1983. – S. 39; Monolatij, I., Witenko, M. *Sąsiadynieznanii: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów*. / Iwan Monolatij, Mykola Witenko. – Iwano-Frankiwsk: Narodowy Uniwersytet Przykarpacki im. Wasyla Stefanyka; Instytut Historii i Politologii; Centrum Germanistyki Historycznej i Studiów Austriackich, 2007. – S. 96.

15 Kapralj, M. *Nacionaljnji ġromady Ljvova XVI-XVIII st. (socialjno-pravovi vzajeminy)*. / Myron Kapralj. – Ljviv: LNU im. I. Franka, Ljvivs'ke viddilennja In-tu ukrajins'koji arheografiji ta džereloznavstva im. M. S. Ġruševs'koġo NAN Ukrainy, 2003. – S. 315-321.

većinom koegzistirao je i bio u tijesnoj povezanosti s etnopolitičkim i etnokulturnim tekovinama drugih etnosa zemlje. Ovi su se odnosi razvijali na kolektivnom i individualnom nivou, obilježavajući objektivne i subjektivne čimbenike koji su definirali korelate međugrupnog interakcionizma¹⁶.

Budući da u istraživanome razdoblju Ukrajinci nisu imali vlast nad teritorijalno-političkom subjektivnošću, ali nisu imali ni cjelovitost u granicama jedne države (jer od početka 18. st. do početka 20. st. ukrajinske zemlje bile su podijeljene između dvaju carstava – Austrijskog /od 1867. Austro-Ugarskog/ i Ruskog)¹⁷, zapadnoukrajinske zemlje (prije svega povijesne galicijske) ušle su u sastav Austrijskoga Carstva nakon podjele Poljsko-Litavske Unije na kraju 18. st. i stvorile zasebnu „krunsku zemlju“ pod nazivom Kraljevina Galicije i Lodomerije (*Königreich Galizien und Lodomerien*).

Zapadnoukrajinske zemlje bile su umjetno razgraničene i pripadale su administrativnim jedinicama, različitim po veličini i polietničkom karakteru – Galiciji i Bukovyni. Austrijska je vlada Galiciji priključila i dio poljskih etničkih zemalja s centrom u Krakovu. Takva je nepodudarnost administrativne povijesne Galicije, a također etnički ukrajinskoga teritorija, uzrokovala uvjetnu podjelu zemlje na zapadnu (poljsku) i istočnu (ukrajinsku) Galiciju¹⁸. Kako je povijesna Galicija bila samo ukrajinska kulturno-politička pokrajina, s kojom pripojene poljske zemlje nikada nisu tvorile nikakvu kulturno-političku cjelovitost, tako je samo Krakov ostao povijesnim, političkim i duhovnim središtem pokrajine. Umjesto toga, u Lavovu su se nalazila pokrajinska tijela uprave – galicijsko namjesništvo na čelu s namjesnikom kojeg je imenovao car, i predstavničko tijelo – pokrajinski sejm¹⁹. Teritorij pokrajine mijenjao se u više navrata (od 1787. do 1849. u njezin je sastav prema pravima pojedinog okruga ulazila Bukovyna, od 1795. do 1809. – Holmsčyna), stabilizirajući se tek nakon 1849, kada je Bukovyna postala samostalnom krunskom pokrajinom.

Galicijaska krunska pokrajina obuhvaćala je teritorij od 78,5 km², što je činilo više od četvrtine cijele površine Cislatjanije. Njezino je stanovništvo 1900. doseglo 7,3

---

16 Monolatij, I. „Etnokulturne procesy v polietničeskom i polikontesionalnom regione: jevrejskij faktor“. / Ivan Monolatij // *Historija jevrejev v Centralnoj i Vostočnoj Jevrope*. / Otv. red. R. Kaplanov / Dvenadcataja ežegodnaja međisciplinarnaja konferencija po iudaike. Moskva, 1-3 fevralja 2005 g. – Moskva, 2005. – S. 32-40.

17 Dnjistrjans'kyj, M. S. *Etnopolityčna geoğrafiya Ukrajinu: problemy teoriji, metodoloğiji, praktyku*. Monoğrafiya. / M. S. Dnjistrjans'kyj. – Ljviv: Ljitypys; Vydavnyčyj centr LNU imenji Ivana Franka, 2006. – S. 141, 142.

18 Hryciuk, G. *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*. / Grzegorz Hryciuk. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005. – S. 25-26.

19 Sejm (ukr. sejm) – povijesni naziv za predstavničku skupštinu Poljskoga Kraljevstva, Velike Kneževine Litve (koje su se 1569. ujedinile u državnu zajednicu Poljsko-Litavske Unije) i Zemalja Češke krune. – op. prev.

milijuna, 1910. – više od 8 milijuna, ili 28% ukupnog stanovništva austrijskoga dijela zemlje. Galicija je bila najveća pokrajina Austrije, druga je (s primjetnim odmakom) bila Češka, na trećem mjestu nalazile su se isključivo austrijske zemlje (po veličini teritorija – Tirol, po broju stanovnika – Donja Austrija). Vodeći etnosi Galicije – Poljaci i Ukrajinci po brojnosti su zauzimali treće i četvrto mjesto u Cislajtaciji, nakon Nijemaca i Čeha²⁰. Nerazdvojivost poljskih i ukrajinskih nacionalnih pitanja pretvorila je Galiciju u područje istovremeno dvaju nacionalnih Pijemontova, epicentar sukoba dvaju nacionalizama i oslobodilačkih pokreta – poljskog i ukrajinskog. Ovaj se dio krunske pokrajine razlikovao jako složenom etnosocijalnom strukturom, koju je karakteriziralo miješano raseljavanje etnonacionalnih zajednica i grupa. Prema stanju iz 1900, u istočnome dijelu Galicije uz 3 milijuna Ukrajinaca (63,5% od ukupnog stanovništva) živjelo je više od 870.000 Poljaka, 613.000 Židova, 60.000 Nijemaca i drugih nebrojenih etničkih grupa (među ostalima – Česi, Armenci, Rusi). Etnokonfesijski sastav stanovništva cijele Galicije pokazuje službena vjeroispovijesna statistika:

Tablica 1

Etnokonfesijski sastav stanovništva Galicije 1869–1910.
(u apsolutnim brojkama i postocima)

Godina	Rimo- katolici	Grko- katolici	Židovi	Protestanti	Pravo- slavci	Ostali	Sveukupno
1869.	1 509 015 (46,08%)	2 317 884 (42,58)	575 918 (10,57)	39 746 (0,73)	1495 (0,03)	651 (0,01)	5 444 689 (100%)
1900.	3 350 512 (45,79)	3 105 635 (42,46)	811 371 (11,09)	45 761 (0,63)	2283 (0,03)	235 (0,00)	72 847 031 (100%)
1910.	3 731 569 (46,49)	3 381 105 (42,13)	871 895 (10,86)	37 698 (0,48)	2818 (0,03)	609 (0,01)	80 256 751 (100%)

Napomena. *Tablica 1* sastavljena je prema: Grycak, J. *Prorok u svojijvitčyjni. Franko ta joğospilnota (1856–1886)*. / Jaroslav Grycak. – K.: Krytyka, 2006. – Str. 545.

Većina istraživača smatra učinkovitim odrediti etničku pripadnost stanovnika Galicije prema njihovoj vjeroispovijesti: grkokatolici se identificiraju s Ukrajinacima, pripadnici židovske vjeroispovijesti sa Židovima, rimokatolici s Poljacima. Kao primjer razgovornog (prijateljskog) jezika navodi se židovska zajednica Galicije: 1900. godine s 811.183 stanovnika pokrajine židovske vjeroispovijesti, 621.036 osoba zabilježeno je s

20 Žernoklejev, O. S. *Nacionaljni sekciji avstrijs' koji social-demokratiji v Ğalyčynji j na Bukovynji (1890–1918 rr.)*. / O. S. Žernoklejev. – Ivano-Frankiv's'k: Vydavyčo-dyzajners'kyj viddil CIT, 2006. – S. 58.

poljskim kao jezikom komunikacije, 40.445 – s ukrajinskim, 138.400 – s njemačkim. Napomenimo kako su nepodudarnosti između religijske i etničke pripadnosti u Galiciji bile veće nego u Bukovyni, zbog toga je statistika religijske pripadnosti samo približno odražavala stvaran broj etničnosti galicijske pokrajine. Suštinsku razliku u apsolutnome porastu stanovništva pojedinih nacionalnosti tijekom prvoga desetljeća 20. st. pokazuju materijali austrijskih popisa stanovništva:

Tablica 2

Dinamika brojnosti stanovništva Galicije 1900–1910.
prema jezičnim i konfesijskim pokazateljima

Religijska i etnička pripadnost, pripadnost po govornom jeziku	Stanovništvo čitave Galicije		
	1900.	1910.	Postotak do 1900. god.
Ukupno stanovništvo	7 315 939	8 025 675	109,70
Rimokatolici	3 350 512	3 736 569	111,37
Grkokatolici	3 104 103	3 379 613	108,87
Židovi	813 371	871 895	107,46
Druge religije	49 496	42 598	86,06
S poljskim govornim jezikom	3 988 702	4 672 500	117,14
S ukrajinskim govornim jezikom	3 074 449	3 208 092	104,35
S njemačkim govornim jezikom	211 752	90 114	42,56

Napomena. *Tablica 2* sastavljena je prema: Makarčuk, S. A. *Etnosocijalnoe razvitie i nacionalnjne otnošenija na zapadnoukrainskih zemljah v period imperializma.* / S. A. Makarčuk. – Ljvov: Vyšča škola, 1983. – S. 48.

Kao što vidimo, u Galiciji je bila prisutna posebna međuovisnost religijskih i etničkih čimbenika koji su utjecali na etničku strukturu stanovništva pokrajine. Osim toga se uska povezanost vjerskih odnosa s etničkim naglašeniije javila u procesima asimilacije. Upravo su iz vjeroispovijesti proizlazile i različite jezično-obredne tradicije i s njima povezan mentalitet. Vjerojatno je na prostorima jasno definiranih etnosa s

vjeroispovijesnim grupama konzervativnost religijskih kanona s jedne strane mogla usporiti procese asimilacije, a s druge – prelazak izvorno nacionalnih predstavnika i čak pojedinaca svjesnih svoje etničke pripadnosti u području konfesije, koja se jasno identificirala s drugim etnosom, mogao je dovesti do potpune asimilacije individua.

Zapadnoukrajinske zemlje, Galicija i Bukovyna, zauzimale su značajno mjesto u životu Austro-Ugarske, čineći približno 1/5 cjelokupnog stanovništva Austro-Ugarskoga Carstva i stvarajući desetinu njezina nacionalnog dohotka. U socijalno-strukturnom prosjeku su osobitosti razvitka etnonacionalnih skupina regije u bitnoj mjeri ovisile o međudnosima raznih socijalno-klasnih grupa, gradskog i seoskog stanovništva. Pritom je složenost njihove socijalne strukture neposredno definirala perspektive etnonacionalnog razvoja²¹.

U Galiciji se najveća koncentracija ukrajinskoga stanovništva nalazila u prikarpatском i karpatskom kotaru (Starosambir'skom, Turkiv'skom, Žydačiv'skom, Dolyn'skom, Kalus'skom, Boğorodčyn'skom, Nadvirnjans'kom, Tlumad'skom, Kos'iv'skom, Pečenjizyn'skom, Snjatyn'skom, Ğorodenkiv'skom). U pokrajinskome središtu, gradu Lavovu, koji je bio jedini veliki grad tog razdoblja (170.000 osoba), Ukrajinaca je prema popisu iz 1900. bilo samo 20%. U ostalim većim gradovima čije je stanovništvo činilo više od 20.000 ljudi (Droğobyč, Kolomyja, Peremyšlj, Stanyslaviv, Jaroslav) udio Ukrajinaca bio je nešto veći – od 20 do 23%, i samo u Samboru – manje od 20%. Istovremeno su u pojedinim manjim gradovima (Ğalyču, Ğorodenec'u, Deljatynu, Žydačevu, Ljubačevu, Velyky Mosty, Mykolajevu, Pečenjizynu, Tysmenyc'u, Javorovu), smještenima u krajevima s visokim udjelom autohtonog ukrajinskog stanovništva, Ukrajinci činili većinu. U Bukovyni je prema popisnim materijalima 1900. živjelo 297.800 Ukrajinaca – 41% cjelokupnog stanovništva krunske pokrajine. Oni su činili većinu u Vaškiv'skom, Vyžnyc'kom, Zastavnjiv'skom, Kicmans'kom i Černjivec'kome kotaru. U područje obitavanja Ukrajinaca uključuju se i manji dijelovi Storožynec'kog, Serets'kog, Radovec'kog, i Kimpolunz'kog kotara. Među stanovništvom pokrajinskoga centra, gradu Černivci, Ukrajinci su činili manjinu (približno 20%, analogno gradu Lavovu), budući da je tamo prevladavao rumunjski element²².

O bitnim činjenicama stanovništva pokrajinskoga centra Galicije – grada Lavova – njegovome broju, etničkom sastavu i promjenama saznajemo iz odgovarajućih podataka između 1880. i 1910. Tako su 1880. najbrojniji u gradu bili Poljaci (53,4%), na drugome mjestu bili su Židovi (28,2%), na trećem – Ukrajinci (15,9%). Za 30 je godina porast Ukrajinaca iznosio 124,7% – odnosno njihov se broj više nego

21 Eberhardt, P. *Przemiany narodowościowe na Ukrainie XX wieku.* / Piotr Eberhardt. – Warszawa: Biblioteka „Obozu“, 1994. – S. 39-40, 44-45.

22 Ibid. – S. 48-49.

udvostručio. Sporije je rastao broj Židova – na 85,4% u 30 godina, a još sporije je porastao broj Poljaka – na 80%. Neravnomjernost količinskog rasta ovih triju nacionalnosti dovela je do određene promjene njihova specifičnog udjela u sastavu cjelokupnog stanovništva grada 1910; snizio se postotak Poljaka – do 51,2%, Židova – do 27,8%. Postotak Ukrajinaca se povećao i sada je činio gotovo petinu sveukupnoga gradskog stanovništva (19,1%)²³.

Etnoarealno obitavanje je u bitnome razlikovalo ukrajinsku etničku većinu regije od ostalih zajednica²⁴. Primjerice, zapadnoukrajinski areal obitavanja Židova bio je osobit, budući da je oko dvije trećine (66,2% god. 1900) austrijskih Židova živjelo u Galiciji, a najviše (75% god. 1900) ih je bilo u istočnome dijelu. U prosjeku je na jednoga Židova 1880-ih godina u Galiciji dolazilo devet, a u Lavovu 317 nežidovskih državljana²⁵. Njima se pridodavalo približno 186 naselja njemačkih kolonista, uglavnom koncentriranih u Galiciji, i nekoliko armenskih zajednica. Osnovni centar kompaktnog obitavanja Rumunja u Austro-Ugarskoj bila je Bukovyna. Istodobno su se etnički subjekti zapadnoukrajinskoga politikuma osjetno razlikovali time što su jedni od njih (osobito Židovi) prvenstveno obitavali u gradovima i gradićima („štetlima“²⁶) ili u posebno označenim jedinicama (getima); ostali su živjeli u selima ili kolonijama (Nijemci, Armenci). Tu je znatan dio etničke ukrajinske većine koegzistirao s njemačkim kolonistima, poljskim seljacima, Armencima, Moldavcima i Rumunjima, Rusima.

Nijemci, predstavnici nacije-države, pod okolnostima zapadnoukrajinskih zemalja *de facto* su bili samo jedna od nacionalnih manjina koju su protežirali državni organi vlade. Posebno je program migracije Nijemaca u istraživanoj regiji predviđao znatno investiranje na trošak državnog budžeta. Migranti su dobivali novac, konje i popudbinu, a po dolasku na određite smještaj – besplatnu zemlju s pravom nasljedstva, krupnu rogatu stoku, građevni, poljoprivredni i sjetveni materijal i sl. Njemački kolonisti bili su oslobođeni od plaćanja državnih poreza i zadržali su slobodu vjeroispovijesti. U okviru državnog programa reforme gospodarstva zemlje carska je

23 Drak, M. *Shidna Ğalyčyna: nacionalnynyj sklad naseleńnja mist ta mistečok (1880-1910 rr.)*. / Mykola Drak. // *Materialy V kongresu Mižnarodnoji asociaciji ukrajinjstiv*. Historija: Zbirnyk naukovyh statej. Častyna 2. – Černjivci: Ruta, 2004. – S. 277.

24 Bihl, W. „Die Ruthenen“. / Wolfdieter Bihl. // *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band III: *Die Völker des Reiches*. – 1. Teilband – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 559-565.

25 Ğrycak, J. *Prorok u svojij vitčyznji. Franko ta jožo spiljnota (1856–1886)*. / Jaroslav Ğrycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 339-340.

26 Štetl – pov. gradić ob. u Ukrajini, Bjelorusiji i Poljskoj s isključivo židovskim stanovništvom u kojem se govorio jidiš i pošivala židovska tradicija; više ne postoje, nestali su u holokaustu. – op. prev.

vlada vršila naseljavanje tog teritorija njemačkim kolonistima. Doseljenike su vrbovali među brojnim osiromašenim seljacima i zanatlijama Južne Njemačke, opustošene ratovima, Elzasa, Porajnja i Sudetskog bazena / Moravske. Naseljavanje države njemačkim kolonistima u određenoj je mjeri pogodovalo njezinu socioekonomskom razvoju. Ne obazirući se na promjenu država i vlada, doseljenici ne samo da su se prilagodili, nego su se postupno naselili po cijelom teritoriju. Vlada i vlasnici imetaka u gradovima (Poljaci i Židovi) protežirali su njemačke koloniste tako što su posljednjima dozvoljavali razvijati poljoprivredu i stočarstvo u kolonijama pod povoljnijim uvjetima²⁷.

Međutim, valja napomenuti kako je upravo danas najteže odrediti točan broj etničkih Nijemaca. Stanjem iz 1900-te oni su u cijeloj Galiciji na temelju popisa prema razgovornom jeziku činili 2,9% stanovništva (212.000), uključujući u to i istočni dio; bilo je zabilježeno 3,7% njemačkoga stanovništva (175.500)²⁸.

Poljaci su 1880. u nekim gradovima činili značajnu, apsolutnu ili relativnu većinu cijelog stanovništva od 19 gradova istočne Galicije. Prema položaju u etničkom protudjelujućem interetničkom trokutu (Ukrajinci – Poljaci/Rumunji – Židovi) i brojnosti obaju zapadnoukrajinskih regija bila je židovska zajednica, koja je zauzimala treće mjesto te imala i najspecifičniji i kontradiktorniji društveni položaj. Na početku 20. st. židovski je socijaldemokrat, S. Goldelmann, opisao položaj zapadnoukrajinskih Židova na sljedeći način: „Tko je imalo upoznat s položajem Židova kao nacije u staroj Austriji, posebno u Galiciji pod vodstvom Poljaka; tko se sjeća kako se zatim priznalo cijelih deset nacija i čak tiskale papirnate novčanice na deset jezika, osim na jednom – židovskom; tko se sjeća nedavne prošlosti, kada su u Galiciji Poljaci Židove ubrajali u svoje, Nijemci u Bukovyni u svoje, a Česi u Bohemiji ih nazivali svojima; tko se sjeća kako se tim Židovima zabranjivalo nazivati se sami Židovima; tko se sjeća koliko su muka i bitki izdržali židovski studenti Lavovskoga sveučilišta želeći se registrirati

27 Monolatij, I. *Žyty i davaty žyty inšym*. Njimec'kyj dyskurs zahidnoukrajins'koji etnopoljityčnoji sfery. Monoğrafiya / Ivan Monolatij. – Ivano-Frankivs'k: Ljileja-NV, 2008. – S. 32-42; Skorejko, Ğ. M. *Naselennja Bukovyny za avstrijs'kymy urjadovymy perepysamy druğoji polovyny XIX – na počatku XX. stoljittja: Istoryko-demoğrafičnyj narys*. / Ğ. M. Skorejko. – Černjivci: Prut, 2002. – S. 142, 145, 146, 147.

28 Monolatij, I., Witenko, M. *Sąsiady nieznani: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów*. / Iwan Monolatij, Mykola Witenko. – Iwano-Frankivs'k: Narodowy Uniwersytet Przykarpacki im. Wasyla Stefanyka; Instytut Historii i Politologii, Centrum Germanistyki Historycznej i Studiów Austriackich, 2007. – S. 74-75, 83, 91; Sutter, B. „Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich 1848 bis 1918“. / Berthold Sutter. // *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreich-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band III: *Die Völker des Reiches*. – 1. Teilband – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 265-266.

као Жидови, или се пак очитовати на материнском језику – жидовском, или како се власт понашала према жидовским народним масама у вријеме пописа становништва, кад их се присилно билежило као Пољаци (што су им Украјинци замјерали), или као Нјемце (због чега су их мрзили Чеси)...²⁹ У градовима и мјестаšцима Жидови су чинили готово већину cjelokupног становништва. Године 1880. имали су апсолутну већину у четрдесетак насељених мјеста.

Етностационална структура становништва западнoукрајинских земаља 1867–1914. представља врсту социјалне структуре. Она је и функционално и хијерархијски организирана бројношћу заједница и група истраживаногa кронотопа, уједињених понајприје према етничком обилежју. Систавним је елементом етностационалне структуре становништва регије без икакве сумње била украјинска етностација. Управо је она вршила функцију демографског и етничког темелја покрајинских друштва Галиције и Буковине. Иако се према обилежју бројности основних елемената вертикала етностационалне структуре галицијско-буковинскогa друштва између 1867. и 1914, посебно за вријеме тзв. славног тридесетљећа 1880–1910. (година пописивања), у одређеној мјери трансформирала и својом је конфигурацијом према споменутом обилежју углавном показала тенденцију стабилности.

Културна подјела рада карактеристично је обилежје етностационалне структуре западнoукрајинскогa социјума. Конкуренција „својих“ и „туђих“ је обилежје њихова протомодернистичкогa конфликта³⁰ према своме јаству, које се догађало у стварности патријархалне економске структуре Галиције и Буковине. Линије разграничења културне подјеле рада, као и економска конкуренција између основних етничких заједница и група, били су један од фактора који је увјетовао етностационалне конфликте. Ријеч је о томе да су тадашња подјела рада у култури у Галицији и Буковини и политика центра у расподјели економских ресурса стварали бројне предувјете за појачавање међуетничке напетости и конфронтације. Најзначајнија је била конфронтација због земље. Потонја је по својој бити у стварности аграрне регије утијеловљавала највећу економску вриједност, доводила је до заоштравања односа Пољака с другим етничким мањинама. Карактеристична за 19. ст. и почетак 20. ст. је међуетничка напетост; борба пољскогa плећства и украјинскогa села означила је бит пољско-украјинске интеракције у Галицији, а румунско-украјинске у Буковини. Ипак, ваља напоменути да је и трансформација традиционалних улога жидовског и нежидовског (кршћанског) становништва стварала властита подручја етничкогa конфликта. С једне стране куповина земаља од стране Жидова у селу и од власелина, а с друге

29 Ѓолјделјман, С. *Листы жидовс'когo социал-демократa про Украјину*. Материјали до историји украјинс'ко-жyдивс'ких видноснy за часив револуцији. / Solomon Ѓолјделјман. – Виденј: Жyдивс'ке yдавнyцтво „Ѓајмон“ на Украјини, 1921. – С. 27.

30 Ѓон, М. *Особљывості мiжетнiчнiчної вiзаємодiї в контекстi полiтичнyх процесiв на захiднoукрајинс'ких земљях у мiжвоєннyй перiод*. Монографiја / Maksym Ѓон. – Ривне: Вољнyнс'ки обережy, 2006. – С. 363.

pojava kršćanskih trgovačkih kooperativa na selu stvarali su dojam kako svaka grupa „zadire u životni prostor druge i samim osnovama ugrožava njeno postojanje“³¹.

Druga osobitost je činjenica kako je odsutnost razvijenog industrijskog proizvodnog sektora u zapadnoukrajinskim zemljama definirala strukturu svih, bez iznimke, etničkih segmenata lokalnog etnosocijalnog organizma. Kulturna je podjela rada dovela do ustaljenosti međuetničke sociokulturne distance između grada i sela. Stalna težnja pojedinih etnonacija (Ukrajinaca, Poljaka, Rumunja) prema obnavljanju vlastite socijalne strukture uzrokovala je borbu za dominacijom u gradovima. Međutim, ovdje se zapravo radilo o povlačenju Ukrajinaca iz grada kao takvog, iz urbanizacije uopće. Istraživani je socijum u svojoj imanentnoj biti ostao tradicionalističkim. Restriktivnim, mada ne osnovnim faktorima ovdje je bio inonacionalni karakter gradova (ponajviše – poljsko-židovskog, djelimice rumunjsko-njemačkog itd.) i odsutnost u njima razgranate industrijsko-proizvodne strukture³². Glavni je uzrok samoodricanja Ukrajinaca od potpune integracije u gradove ležao u posebnoj karakteristici razmišljanja tradicionalnoga društva. Upravo je u njemu jedna od glavnih, određujućih vrednota bila zemlja, s kojom se povezuje vjekovni običaj prenošenja socijalne baštine³³.

Linija razgraničenja etnosocijalne strukture zapadnoukrajinskoga socijuma prolazila je između grada i sela, budući da je 94,4% i 89,3% ukrajinstva Galicije i Bukovyne svoje radne napore usmjeravalo u seosko gospodarstvo³⁴. Ovaj podatak zapravo svjedoči o tome da su se Ukrajinci našli u gotovo samostalnoj ulozi u ratarstvu, prednjačeći ispred prvenstveno galicijskih Poljaka (59,7%). Izričito gorući problem ukrajinske zajednice bilo je i pomanjkanje zemlje. Slijedom toga jedna od nastalih tendencija sredine 19. st. bila je pauperizacija ukrajinskoga seljaštva. Ona je najuočljivija u smanjenju opsega seoskih gospodarstava. Opseg srednje parcele 1880-ih činio je 2 ili 4 ha, a prosječno zemljišno gospodarstvo jedva je moglo prehraniti jednu obitelj³⁵. Povećao se broj seljana, prisiljenih radi opstanka tražiti dodatne izvore zarade: njihova brojnost činila je 0,8 mil. 1869. i 1,2 mil. na početku 20. stoljeća.³⁶

31 Ćrycak, J. *Prorok u svojij vityčynji. Franko ta jožo spilnnota (1856–1886)*. / Jaroslav Ćrycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 343.

32 Mazurok, S. *Ćoroda zapadnoukrainskih zemelj epohi imperializma*. / O. S. Mazurok. – Ljvov: Svyt, 1990. – S. 100-101, 103.

33 Ćon, M. *Iz kryvdoju na samoti. Ukrajin's'ko-jevrejs'ki vzajemyny na zahidnoukrajins'kyh zemljah u skladi Poljšči (1935–1939)*. Monoĝrafija. / Maksym Ćon. – Rivne: Volyn's'ki obereĝy, 2005. – S. 58.

34 Makarčuk, A. *Etnosocialnoe razvitie i nacionalnjnye otnošenija na zapadnoukrainskih zemljah v period imperializma*. / S. A. Makarčuk. – Ljvov: Vyšča škola, 1983. – S. 43.

35 Ćrycak, J. *Prorok u svojij vityčynji. Franko ta jožo spilnnota (1856–1886)*. / Jaroslav Ćrycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 246-247.

36 Ibid. – S. 247.

Jednim od glavnih sredstava preživljavanja Ukrajinaca postala je tzv. radna emigracija. Njezinim osnovnim smjerovima bile su susjedne zemlje Ruskoga Carstva – nekadašnje Kraljevstvo Poljske, Litva, Volynj ili Centralna Ukrajina, rjeđe Mađarska ili Bukovyna. Opsežne promjene odvile su se početkom masovne emigracije u Sjevernu Ameriku 1890-ih.

Naglasimo kako je samo pitanje etničkoga karaktera zapadnoukrajinskoga proletarijata složeno. Glavni uzrok tome krije se u naglašavanju službene jezične statistike, prema kojoj su apsolutnu većinu zaposlenih u industriji činili Poljaci. Stoga, vodimo li se takvom „logikom“, 1900-ih su čak u istočnome dijelu Galicije Ukrajinci činili samo 17,5% od svih zaposlenih u industrijskoj proizvodnji, a kao Poljaci – 70,2%. Pri tome je dio radnika u ukrajinskom i poljskom industrijskom stanovništvu, prema mjeranju O. Žernoklejeva, bio gotovo jednak: na svakog tisućitog Ukrajinca, zaposlenog u industriji, u prosjeku je otpadao 501 radnik, na svaku tisuću Poljaka – 482. Sveukupno je službena statistika u industriji Istočne Galicije brojala 12.500 radnika Ukrajinaca, približno 6000. Nijemaca i više od 48.000 Poljaka³⁷. Prema nekim mišljenjima etnički sastav zapadnogalicijskih radnika potkraj 19. st. bio je sljedeći: Poljaci – 56%, Židovi – 24%, Ukrajinci – 18%, Nijemci i Armenci – 2%³⁸. Prema podacima iz 1910. najviše je radnika bilo prisutno među Židovima i Nijemcima (48%), Ukrajincima (18%), Rumunjima i Moldavcima (16%), Poljacima (15%) i drugim etničkim grupama (3%)³⁹.

Ne obazirući se na nepogodne okolnosti u socijalnome planu, za etničku većinu zapadnoukrajinskih zemalja krajem 19. st. do prvog desetljeća 20. st. Ukrajinci su se postupno integrirali u područje trgovine. Doista nisu uspjeli konkurirati Židovima. Stoga se zapravo uspjesi Ukrajinaca u sitnoj proizvodnji i trgovini u bitnoj mjeri daju objasniti razvojem kooperativnoga pokreta, ponajprije na selu. Ovdje su zadruge davale seljanima unosne zajmove te su promicale novu tehniku i nove načine gospodarenja. Ako je prva seoska zadruga nastala 1883, tada je stanjem iz 1914. već bilo iznad 500 takvih i sličnih ustanova. Upravo su one na račun ukrajinskih emigranata stvorile preduvjete nastanka osiguravajućih društava i agrarnih banaka

37 Žernoklejev, O. S. *Nacionalniji sekciji avstrijs 'koji social.demokratiji v Ğalyčynji j na Bukovynji (1890–1918 g.)*. / O. S. Žernoklejev. – Ivano-Frankivs'k: Vydavnyčo-dyzajners'kyj viddil CIT, 2006. – S. 78.

38 Poğrebyns'ka, I., Ğon, M. *Jevrejo v Zahidnoukrajins 'kij Narodnijj Respubljici (do problemy ukrajins 'ko-jevrejs 'kyh vzajemyn)*. / Iryna Poğrebyns'ka, Maksym Ğon. – K.: NAN Ukrajinu; Instytut nacionalnyh vidnosyn i poljitolohiji; Rivnevs'kyj ekonomiko-ğumanjitarjnyj instytut, 1997. – S. 11.

39 Žernoklejev, O. S. *Nacionalniji sekciji avstrijs 'koji social.demokratiji v Ğalyčynji j na Bukovynji (1890–1918 g.)*. / O. S. Žernoklejev. – Ivano-Frankivs'k: Vydavnyčo-dyzajners'kyj viddil CIT, 2006. – S. 80.

koji su ukrajinskim seljacima davali u najam novac i investicije za razvitak etničke trgovine na selu. Ovi i drugi čimbenici doveli su do formiranja novoga socijalnog sloja – inteligencije, koja se unatoč materijalnome poboljšanju vlastitoga života nikada nije odrekla svojega seljačkog podrijetla⁴⁰. Zajedno s tim lideri kooperacije širili su pozive bojkotiranja židovskih prodavaonica, otvorenja vlastitih, privatnih i kooperativnih, vodeći se načelima „Organizirajmo ono što umijemo, proizvodimo ono što imamo.“⁴¹ Trgovačko-posrednička djelatnost usredotočila se na stvaranje vlastite infrastrukture koja je sposobna konkurirati poljskoj i židovskoj, za zaštitu od kamatarstva i osiguranje sela predmetima prve neophodnosti. Tako je pod posredništvom trgovačkog odjela „Prosvita“ do 1910. u sela poslano 55 vagona s mineralnim đubrivima, 47 s ugljenom, 16 s crijepom, a također 203 cisterne nafte, 78 poljoprivrednih strojeva i druge robe u vrijednosti većoj od 272 000 kruna⁴².

Tijekom zadnje trećine 19. st. do početka 20. st. socijalna struktura stanovništva zapadnoukrajinskih zemalja doživjela je neznatne promjene. Pod uvjetima osjetnog povećanja brojnosti stanovništva regije primjećivala se jasna tendencija prema naglom pogoršanju socijalnoga stanja masa i ponajprije seljaštva. Strukturiranost zapadnoukrajinskoga društva prema etničkom je obilježju usko povezivala socijalne sukobe s etničkim. Međunacionalni odnosi doživljavali su se kao odnosi između dvaju ili više položaja, prije svega pristašama različitih grana kršćanstva s raznim etničkim, religijskim, socijalnim interesima ili drugih religija, osuđenih, ako ne na zajedničku borbu, onda na jaku konkurenciju.

Primjer toga – poljska zajednica koja je bila znatno nejednodušna s obzirom na socijalnu, ekonomsku i političku dimenziju. Početak procesa njezine preobrazbe u jedinstvenu zajednicu pripada razdoblju triju podjela Poljske, a završetak – početku 20. st., kada su već sazreli uvjeti za obnavljanje poljske državnosti. Središta poljskoga stanovništva u Galiciji i Bukovyni nalazila su se u selima – imanjima, a u gradovima – zanatskim cehovima, trgovačkim gildama, manufakturama, društvima, a potkraj 19. st. u gradsko-političkim partijama i organizaciji. Formiranju jedine poljske etnonacije pogodovalo je širenje općeeuropskih ideja nacionalizma, prisutnost nacionalnog ugnjetavanja od strane Austrijske, Ruske i Pruske države, a također relativno jedinstven pogled na vlastitu prošlost, zajedničku (rimokatoličku) vjeru, jedinstven jezik, makar načinjen od nekoliko dijalekata. Jedina podjela koja je postojala između slojeva poljskoga stanovništva bila je socijalno-ekonomska. Među Poljacima je bilo i imućnih kneževa i

---

40 Ibid. – S. 564.

41 Savčuk B. *Prosvitnyč 'ka ta socialjno-ekonomična dijeljnjist' ukrajins'kyh ģromads'kyh tovarystv u Ģalyčynji (ostannja tertyna XIX st. – kinec' 30-h rokov XX st.)*. / Borys Savčuk. – Ivano-Frankivs'k: Plaj, 1999. – S. 110.

42 Ibid. – S. 105.

grofova, bilo je i gradskih proletera te prosjaka beskućnika. Zemljoposjednikovi radnici, porezni obveznici, činovnici, zakupnici poreza, seljaci-zemljoposjednici svojom su se ekonomskom situacijom malo čim razlikovali od ukrajinskih zemljoradnika. Istodobno je među Poljacima bilo i mnogo velikih zemljovlasnika.

Između 1867. i 1914. poljska se zajednica aktivno modernizirala. Tome je pogodovao širenje obrazovanja, raznovrsnih kulturnih i ekonomskih društava i organizacija. Središta političkih stranaka koja su ekonomski podržavala poljsku zajednicu, pružala su im raznovrsne porezne i druge preferencije, pogodovao su osnaživanju poljskog etnonacionalizma i ujedno nastavljala nacionalnu diskriminaciju Ukrajinaca, Židova i drugih etničkih zajednica kraja, samim tim što su posljednje prisiljavala na vlastitu nacionalnu konsolidaciju. Politizacija Poljaka dovela je do etničke samoidentifikacije koja se temeljila ne samo na zajedničkom suživotu u određenom kotaru⁴³, nego i na zajedničkom jeziku, religiji, običajima, tradiciji gospodarenja i povijesti. Ostale etničke zajednice gledale su se kroz prizmu poljskih političkih, ekonomskih, religijskih i kulturnih interesa kao možebitni konkurenti ili štoviše oponenti⁴⁴.

Tijekom druge polovine 19. st. do početka 20. st. glavnom preokupacijom Poljaka regije postaju ne obilježja društvene nejednakosti, nego ideje nacionalnoga jedinstva. Tražeći razlog, zbog kojeg je poljski element u Galiciji, posebno u gradovima, znatno jači od ukrajinskoga, novine *Dilo* pišu: „Među njima (Poljacima. – I. M.) je prisutan nesumnjivo jači osjećaj narodne solidarnosti, ambicije, svjesnosti o snazi i sredstvima, pa i općenito nacionalna svijest i otpornost, nego kod nas. Kod njih su također i položaji, na kojima se temeljila hegemonija u gradovima, snažniji i brojniji od naših. Oni, naposljetku, raspolažu političkom i kulturnom snagom koja je već sama po sebi dodatan čimbenik razvitka njihova zanata i trgovine“⁴⁵. Etnonacionalna struktura poljskog stanovništva zapadnoukrajinskih zemalja bitno se razlikovala od drugih zajednica, prije svega i zbog toga što su značajan dio Poljaka – građana bili službenici državnih organa, a također (kao na selu) funkcionari organa samouprave. Istodobno je udio intelektualaca među Poljacima bio znatno veći nego među Ukrajinacima⁴⁶.

43 Kotar (ukr. *povit*) – u predrevolucijskoj, sovjetskoj Rusiji do podjele na okruge 1929. – administrativno-teritorijalna jedinica koja je sastavni dio gubernije. – op. prev.

44 Monołatij, I., Witenko, M. *Sąsiady nieznanie: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów.* / Iwan Monołatij, Mykola Witenko. – Iwano-Frankiwsk: Narodowy Uniwersytet Przykarpacki im. Wasyla Stefanyka; Instytut Historii i Politologii; Centrum Germanistyki Historycznej i Studiów Austriackich, 2007. – S. 115-120.

45 Žernoklejev, O. S. *Nacionalniji sekciji avstrijskoj social-demokratiji v Ğalyčynji j na Bukovynji (1890 – 1918 rr.).* / O. S. Žernoklejev. – Ivano-Frankivsk: Vydavnyčo-dyzajners'kyj viddil CIT, 2006. – S. 64.

46 Batowski, H. „Die Polen“. / Henryk Batowski. // *Die Habsburgermonarchie 1848–1918.* Im

Kako je već primijećeno, etnička struktura stanovništva istočnogalicijskih gradova i gradića bila je prilično složena. Tome je pridonosila i činjenica što je u seoskim naseljima živjela većina velikih zemljovlasnika, od kojih je 82% pripadalo poljskim plemićkim obiteljima. Poljaci su vladali nad 78,8% zemlje tabularnog vlasništva. Više od polovice vlastelinskih zemljišta koncentriralo se u istočnome dijelu regije, gdje su među seoskim stanovništvom prevladavali Ukrajinci⁴⁷. Zahvaljujući toj činjenici, veliki poljski zemljovlasnici bili su gospodarski najutjecajniji u regiji. Kontrolirajući državne ustanove Galicije (namjesništvo, sejm, većinu kotarskih starješinstava, organe policije i dr.), poljska zemljišna aristokracija svoj je utjecaj vršila ne samo na siromašne slojeve stanovništva, nego i na velike zemljovlasnike nepoljske nacionalnosti.

Etnosocijalni organizam Poljaka koji su živjeli u povijesnoj Galiciji bitno se korigirao njihovom prevagom u svim profesionalnim grupama i granama gospodarstva. Iznimku je činila seoska privreda, gdje ih je bilo samo 21,9%, pri čemu se veći dio opsežnog zemljoposjedništva nalazio upravo u njihovim rukama. To je uvjetovalo dominirajući položaj Poljaka u toj gospodarskoj grani; više od 40% čitave zemlje uglavnom je pripadalo poljskim vlastelinima. Poljske plemićke obitelji, Potocki, Ljanskoronsij, Badeni i dr., vladale su opsežnim posjedima, rascijepljenima u različitim kotarima u približno desetak sela.

Veliki su zemljovlasnici nerijetko ulagali u prerađivačku industriju, među ostalim u mlinarstvo i proizvodnju alkohola. Godine 1910. u Galiciji je bilo 2067 mlinova, od kojih je 90% bilo u vlasništvu Poljaka⁴⁸. Obično je svaki posjednik, koji je imao više od 400 jutara zemlje, bio vlasnik barem jednoga mlina. U rukama poljskoga plemstva i magnata nalazilo se i 84% šuma regije, koje su godišnje ostvarivale dohodak od 45 milijuna kruna. Najviše drvodjelskih poduzeća pripadalo je austrijskim barunima Popperu i Liebigu, također poljskome grofu Cinskom, obitelji Potocki, drugim poljskim ili poloniziranim plemićkim obiteljima⁴⁹. Analogno, kao i seljani iz brojnih etničkih većina regije, Poljaci agrari pretrpjeli su pomanjkanje zemlje. Jer lavlji dio zaposlenosti Galicije otpadao je na seoska gospodarstva: od 100 radnika bilo je 80

Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band III: *Die Völker des Reiches*. – 1. Teilband – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 529-536.

47 Vitenko, M., Monolatij, I. „Socialjno-ekonomičnyj aspect poljs’ko-ukrajins’kyh vidnosyn u Ćalyčynji v 1867–1914 rr. ta ideja nezaleznost’ i Ukrajiny“. / Mykola Vitenko, Ivan Monolatij // Ćalyčyna. Vseukrajins’kyj naukovyj krajeznavčyj i prosvitnijj časopys. – Ivano-Frankivs’k, 2008. – № 14. – S. 135-141.

48 Svežyns’kyj, P. V. *Aĝrarnji vidnosyny na Zahidnijj Ukrajinji v kinci XIX – na počatku XX. st.* / P. V. Svežyns’kyj. – Ljviv: Vyd-vo Ljvivskoĝo unjversytetu, 1966. – S. 90.

49 D. Žuravelj. *Jak naša zemlja staje nenaša*. – Ljviv, b.r. – S. 16.

Poljaka i 94 Ukrajinaca⁵⁰. (...) Između 1880. i 1910. iz Galicije je emigriralo više od 605.000 Poljaka (prema drugim izvorima se između 1880. i 1914. iz pokrajine iselilo približno 500 000 poljskih seljaka). Usljed toga su 1880-ih godina neki poljski političari i javne osobe Monarhije predložili razradu posebnog programa zaštite Poljaka od sve veće kapitalizacije života. Ponudili su otkup zemlje od bankrotiranih Poljaka zemljovlasnika i njezinu prodaju poljskim seljacima po najnižoj cijeni.

Zapadnoukrajinska enklava zauzimala je posebno mjesto u povijesti svjetskoga židovstva. Upravo je u njoj gustoća židovskoga stanovništva bila jedna od najvećih u tadašnjem svijetu. Ako je u Habsburškoj Monarhiji najviše Židova obitavalo u austrijskome dijelu (Cislajtaniji), onda su približno 2/3 (66% god. 1900) austrijskih Židova živjele u Galiciji. Najviše ih je bilo u istočnome, ukrajinskom dijelu – 75% god. 1900.⁵¹

Društvena je struktura zapadnoukrajinskoga židovstva bila dosta diferencirana, premda je u usporedbi s drugim etničkim skupinama regije predstavljala jedinstveni položaj. „S kulturno-povijesne i narodno-psihološke strane galicijsko je židovstvo“ – primijetio je I. Franko – „čudna tvorevina koju u potpunosti ne može razumjeti ni čovjek, koji stoji po strani, ni onaj, koji se nalazi u njoj, jer će i jedan i drugi vidjeti drugu fizionomiju te istovremeno računati s drugim vrijednostima.“⁵² U očima Ukrajinaca, Poljaka i Rumunja izrazita je različitost etnosocijalne strukture Židova definiciji „drukcijosti“ davala socijalni prizvuk. Međutim, bez obzira na silnu zategnutost odnosa između Židova, Poljaka i Ukrajinaca Galicije (prema definiciji Grycaka „momenti međusobne mržnje“⁵³) sve do Prvoga svjetskog rata nikada nije došlo do masovnih zamaha pogroma. Osjetile su se naznake tendencije, svojstvene svim višetničkim regijama: potreba za otporom prema jačem suparniku prisiljavala je slabije strane na međusobni kompromis. Naposljetku, problem emancipacije i akulturacije zapadnoukrajinskoga židovstva bio je dugotrajan proces ispunjen unutrašnjim konfliktima.

50 Batowski, H. „Die Polen“. / Henryk Batowski. // *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreich-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band III: *Die Völker des Reiches*. – 1. Teilband – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 540.

51 Bihl, W. „Die Juden“. / Wolfdieter Bihl. // *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band III: *Die Völker des Reiches*. – 2. Teilband – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 881-889.

52 Franko, I. *Zur Judenfrage (do judejs 'kožo pytannja)*. Statt'i. / Ivan Franko. – K.: MAUP, 2002. – S. 14-15.

53 Grycak, J. *Prorok u svojij vitčyznji. Franko ta jožo spiljnota (1856–1886)*. / Jaroslav Grycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 343.

Po nestrukturiranosti je etnosocijalna struktura Židova bila slična ukrajinskoj. Ako su pak prvi bili usmjereni na proizvodnju u seoskim gospodarstvima, onda je struktura profesionalne zaposlenosti Židova definirana građanskim uređenjem života. Važnu osobitost stava Židova prema gradu precizno je opisao M. Ćon: dugotrajno stanovanje u njemu dovelo je do zakonomjernog rezultata – razvoj afiniteta prema gradu, njegovo zasićivanje posebnim nacionalnim duhovnim prostorom židovske kulture – tradicionalističkom po svojoj biti. „Taj mikrokozmos“, zaključuje znanstvenik, „s posebnim se kontrastom mogao promatrati ne samo u velikim urbaniziranim centrima, već prvenstveno u gradovima.“⁵⁴

Na početku 20. st. urbanizaciju židovskoga stanovništva s posebnim su kontrastom demonstrirali centri zemlje – Lavov (44.258 osoba, ili 27,68%) i Černjivci (21.587, ili 31,92%)⁵⁵. Za njima nije zaostajalo ni 19 većih istočnogalicijskih gradova, u kojima se 1880–1910. židovsko stanovništvo povećalo na 37,2% (42.558 osoba)⁵⁶. Budući da je većina židova (70% god. 1900) živjela u gradovima i gradićima („šetla“), a većina kršćana u selima, odnosi među prvima i drugima, prema mišljenju J. Ćrycaka, dobili su crte tipičnog antagonizma između stanovnika grada i seljana. Zbog toga socijalnu strukturu židovskoga stanovništva Galicije povjesničar naziva „gotovo obrnutim odrazom strukture kršćanskoga stanovništva“⁵⁷. Kako je približno 80% Ukrajinaca i Poljaka živjelo od seoskoga gospodarstva, tako je približno 80% Židova živjelo od trgovine i obrtništva, razvijajući u svojoj sredini brojne vrste trgovine i zanata. Potonja su zanimanja svojstvena Židovima koji su dospjeli u područje s pretežito agrarnim stanovništvom. To se jednako odnosilo i na gradske, i na seoske Židove. Posljednji su držali krčme i vodili sitnu trgovinu. Suvremenici su pisali da „nas Židovi posvuda istiskuju. Veliki kapitali današnjice prolaze isključivo kroz njihove ruke... Kao paukovi su zahvatili naše gradove i sela... prodavaonicama, krčmama gase naš rad. Svjedočimo 'požidovljenju' i demoralizaciji naše društvene zajednice. Naš građanin bez Židova ne smije učiniti ni korak, seljak se bez Židova ne rađa, ne krsti, ne

54 Ćon, M. *Iz kryvdoju na samot' i. Ukrajin's'ko-jevrejs'kivzajeminy na zahidnoukrajins'kyh zemljah u sklad'i Poljšči (1935–1939)*. Monoĝrafija. / Maksym Ćon. – Rivne: Volynjs'ki obereĝy, 2005. – S. 59.

55 Bihl, W. „Die Juden“. / Wolfdieter Bihl // *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band III: *Die Völker des Reiches*. – 2. Teilband – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 885.

56 Drak, M. *Shidna Ćalyčyna: nacionalnjy sklad naseleńnja mist ta mistečok (1880–1910 rr.)*. / Mykola Drak. // *Materialy V kongresu Mižnarodnoji asociaciji ukrajinjist'iv*. Istorija: Zbirnyk naukovyh statej. Častyna 2. – Černjivci: Ruta, 2004. – S. 281.

57 Ćrycak, J. *Prorok u svojij vitčyjni. Franko ta joĝo spiljnota (1856–1886)*. / Jaroslav Ćrycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 340.

vjenčava, ne umire.⁵⁸ U nekim je galicijskim kotarima jedan židovski trgovac dolazio na svakih 8–10 obitelji, a selo s osamdesetak seljana moglo je imati 6–8 trgovaca ili krčmara⁵⁹. Njih su karakterizirale visoke profesionalne vještine u posredništvu između grada i sela, u trgovini, zanatu. Između ostalog je I. Franko primijetio poduzetničku domišljatost Židova koji su se bavili robnom razmjenom s ukrajinskim seljacima: „On (Židov – I. M.) prikuplja platnenu tkaninu (izuzevši vunenu i pamučnu) koja se koristi u fabricaciji papira; u zamjenu nudi male noževe, igle, konce, kopče, ogrlice, prstenja, ukrasne vrpce i sl. Zanimljivo je pritom što seljaci u razmjenu daju stvari koje u njihovim očima nemaju gotovo nikakvu vrijednost i čiju stvarnu tržišnu vrijednost ne mogu niti pretpostaviti, a od Židova za njih dobivaju predmete koji u njihovim očima pak predstavljaju novčanu vrijednost“⁶⁰.

Nedostatak solidarnosti između židovskog i nežidovskog stanovništva rezultirao je činjenicom da su njegovi suvremenici iskrivljeno shvaćali društveni status Židova. Tako je poznati galicijski moskofil, F. I. Svystun, definirao mjesto Židova u društvenom životu zapadnoukrajinskih gradova riječima: „Kao bankari, kapitalisti, vlastelini i trgovci, obrtnici i poduzetnici, Židovi u Galiciji i Bukovyni čine ekonomsku silu... Naklonost Židova nastoje pridobiti vlastelin, činovnik, učitelj. Židovi su međusobno surađujući imali veliku moć zauzimanja gradskih deputata. Židovi učitelje plaćaju za poduku svoje djece najvećim iznosom, a izdavači novina na dobitku su od njihovih oglašavanja.“⁶¹ Ova tvrdnja stoji u kontrastu s tezom sovjetske historiografije o tome kako je „galicijski proletarijat po svome sastavu bio višenacionalan, formiran od ukrajinskih, poljskih i židovskih radnih gradova i sela. Ukrajinski, poljski i židovski radnici uvijek su se solidarno kao jedinstven front suprotstavljali svojim klasnim ugnjetavačima.“⁶²

S navedenim razmatranjem do određene se mjere možemo složiti, jer je na granici 19. i 20. st. zapadnoukrajinsko židovstvo bilo daleko nehomogeno. Socijalno i kulturno od njega su se odvajale obitelji bogatih sekulariziranih bankara, poduzetnika, velikih zemljovlasnika i nadalje, viših slojeva predstavnika „slobodnih profesija“:

58 Savčuk, B. *Korčma: antyalkoŭoljna poljityka i ruh tverezosti v Zahidnijj Ukrainji u XIX – 20-h rokah XX st.* / Borys Savčuk. – Ivano-Frankivs'k: Ljileja-NV, 2001. – S. 39.

59 Ćrycak, J. *Prorok u svojij vitčyznji. Franko ta joŭo spiljnota (1856 – 1886).* / Jaroslav Ćrycak. – K.: Krytyka, 2006. – S. 340.

60 Franko, I. *Zur Judenfrage (do judejs'koŭo pyttannja).* Statti / Ivan Franko. – K.: MAUP, 2002. – S. 31-32.

61 *Jevrejs'ke naseleńnja ta rozvytok jevrejs'koŭo nacionaljnoŭo ruhu na Bukovyni v ostannijj čvert' i XVIII – na počatku XX st.* / Zbimyk dokumentiv ta materialjiv / Upor. O. Dobržans'kyj, M. Kučnjir, M. Nykyrsa / (red.) O. Dobržans'kyj. – Černjivci: Naši knyŭy, 2007. – S. 27.

62 Osečyns'kyj, V. K. *Ŗalyčy na pidŭnjitom Avstro-Uŭgorščyny v epohu imperializmu.* / V. K. Osečyns'kyj. – Ljviv: Kn.-žurn. Vyd-vo, 1954. – S. 65.

liječnika, odvjetnika i svjetovne inteligencije. Ne obazirući se na činjenicu što su područja ekonomske aktivnosti Židova uključivala široki spektar profesija, među njima su dominirale sitna proizvodnja i trgovina. Što se tiče posljednje, lokalni Ukrajinci i Poljaci držali su je ponižavajućim zanimanjem.

Koncentracija Židova u svojstveno gradskome uređenju života područja proizvodnje i usluga predstavlja važnu komponentu etnokulturne podjele u zapadnoukrajinskim zemljama. Prema pokazateljima raspodjele tih profesijskih grupa među nacionalnostima, Židovi su primjetno nadmašivali čak Poljake, a ne spominjući i Ukrajince. Većina je galicijskih i bukovynskih Židova radila u trgovini, sitnoj proizvodnji, raznim područjima komunikacije kao trgovinski posrednici. Znatan dio njih predstavljao je radnike tzv. slobodnih profesija. Kako u apsolutnom tako i u postotnom omjeru, na početku 20. st. Židovi su nadmašivali ukrajinsko stanovništvo u industriji. Godine 1991. od 641.729 Galicijanaca zaposlenih u industrijskoj proizvodnji, 232.917 bilo je Židova i 69.893 Ukrajinaca. Ako je u postotnom omjeru u odnosu na cjelokupno stanovništvo Galicije Židova bilo 11,1%, u industriji je njihov udio bio 36,3%; u tom su razdoblju Ukrajinci činili 42,1% sveukupnog stanovništva i tvorili 10,9% industrijskog sektora. Godine 1900. trgovačko-posredničkom djelatnošću bavilo se 34,5% židovskoga stanovništva regije. Uglavnom se radilo o vrlo sitnoj trgovini, jer je zarada većine trgovaca iznosila 3–5 guldena na dan i njihov je životni trošak minimalno osiguravala. Velika većina Židova poslovne je procese osiguravala zahvaljujući članovima vlastite obitelji.

Međutim, u okolnostima nezaustavnog pogoršanja ekonomske situacije u Galiciji potkraj 19. i na početku 20. st. znatna je većina židovskog stanovništva živjela na granici bijede, stalne neimaštine, masovne nezaposlenosti. U zapadnoukrajinskim zemljama formiralo se veliko tržište jeftine radne snage koje se postupno mijenjalo zahvaljujući upropaštenim seljacima, majstorima i zanatlijama. Teški socijalno-ekonomski uvjeti stvorili su masovnu emigraciju židovskoga stanovništva Galicije, isprva u ostale regije Carstva, a zatim i u druge zemlje⁶³. Između 1880. i 1900. iz Galicije je emigriralo više od 14.000 Židova, a 1880–1910. ih se iselilo 237.000, odnosno 85% svih Židova emigranata Monarhije i 30,1% svih emigranata Galicije⁶⁴. Među emigrantima bilo je 19,7% nepismenih, 40,9% izjasnilo se osobama bez određenog zanimanja, a samo je 35,5% bilo kvalificiranih radnika⁶⁵. Židovska emigracija Galicije bila je usmjerena

63 Polljak, M. *Галычына – Транзыт*. / Per. z njim. / Martyn Polljak. – Ljviv: Centr ģumanjitarnych dosljidženj; Kyjiv: Smoloskyp, 2008. – S. 12-18.

64 Wrobel, P. *Zarys dziejow Żydow na ziemiach polskich w latach 1880-1918*. / Piotr Wrobel. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1991. – S. 53.

65 Poĝrebyns'ka, I., Ğon, M. *Jevreji v Zahidnoukrajins'kij Narodnijj Respubljici (do problemy ukrajins'ko-jevrejs'kyh vzajemyn)*. / Iryna Poĝrebyns'ka, Maksym Ğon. – K.: NAN Ukrajinu;

prema SAD-u, Njemačkoj, Švicarskoj, Engleskoj i drugim zemljama Austro-Ugarske – Donjoj Austriji, Zakarpattju, Mađarskoj, Šileziji.

U etničke manjine koje su živjele u Galiciji i Bukovyni ubrajaju se Nijemci, Armenci, Slovaci i Česi, Mađari i Rusi, od kojih je velika većina radila u poljoprivredi, a oni koji su patili od pomanjkanja zemlje, istodobno su se bavili majstorskom zanatskom proizvodnjom i obrtima. Međutim, njihova neznatna količina (u usporedbi s Ukrajinčima, Poljacima, Rumunjima i Židovima) u suštini nije utjecala na karakter međuetničke interakcije u ekonomskome području. Većina zapadnoukrajinskih Nijemaca bili su kolonisti. Već 1808. je ukupan broj njihovih naselja činio 104 kolonije, od kojih se 10 nalazilo u Bukovyni. U zapadnoj Galiciji takvih je bilo samo 68 (sveukupno 172 kolonije)⁶⁶. Većina je kolonija zasnovana na teritoriju državnih (kameralnih) imanja, znatno ih je manje bilo na privatnom i dominijalnom teritoriju. U ovoj činjenici leži uzrok što se najviše njemačkih kolonija koncentriralo na teritorijalnome smjeru Žovkva – Lavov – Sambir.

Njemačke su kolonije nastajale blizu gradova i unutar njih, a također i kraj sela; naselja su brojila malo ljudi, njihovo se stanovništvo kretalo između 10 i 35 obitelji naseljenika. Kolonije su jedna od druge bile udaljene od par do nekoliko desetaka kilometara. Takva je situacija proizlazila iz činjenice što je cilj austrijske kolonizatorske politike bio stvaranje jakih središta njemačkoga stanovništva u najvažnijim gradovima regije. Znatna je većina kolonija imala njemačke nazive, a samo neznatna količina ukrajinske. Primjerice, Dobr'janyči, Uškivci (Berežanski okrug), Boğdanjivka, Syğnjivka, Horosno (Lavovska), Dobroğost'iv, Kupnovyči (Sambirska), Bereğy (Sjanoc'ka) itd. Velik dio njemačkih kolonija je u razdoblju koje analiziramo nosila paralelne nazive – ukrajinske i njemačke s jednakim ili po smislu približnim značenjem: Ljijtja – Sommertau, Novosilka – Neudorf, Vynnyky – Weinberg, Vyšenjka – približno Walddorf, Serny – Regbergidit. Kolonije koje su nastale u okolici galicijskih gradova (ili kraj njih), najčešće su sačuvalle nazive odgovarajućih naseljenih mjesta ili su dobile oznaku „Novyj“ („Neu“)⁶⁷.

Većina se njemačkih kolonizatora najčešće bavila poljoprivredom. Njemački kolonisti dali su znatan doprinos razvoju poljoprivrede na zapadnoukrajinskom

---

Institut nacionaljnyh vidnosyn i poljitologiji; Rivnens'kyj ekonomiko-ğumanjitarjnyj instytut, 1997. – S. 13.

66 Drak, M. *Njimec'ke naseleennja Shindoji Ğalyčyny: rozseleennja ta zminy kiljkisnoğo skladu (1772–1857)*. / Mykola Drak // Mižnarodnyj naukovyj seminar. Njimec'ki kolonijji v Ğalyčynji. Istorija – arhitektura – kuljtura. Materialy, dopovid'i ta povidomlennja. / Vpr'jadkuvannja ta zağaljna redakcija Ğ. Petryšyn. – Ljviv: Manuskrjpt, 1996. – S. 60.

67 Monolatij I. *Žyty i davaty žyty inšym*. Njimec'kyj dyskurs zahidnoukrajins'koji etnopoljityčnoji sfery. Monoğrafija / Ivan Monolatij. – Ivano-Frankivs'k: Ljileja-NV, 2008. – S. 40.

terenu: u obradi i prilagodbi velikoga broja polja neiskorištenih zemljišta, u podizanju ratarske kulture (uvođenje uzgoja repe, hmelja, rabarbare, raznih vrsta djeteline), u razvoju vrtlarstva, u organizaciji šumarstva i poboljšanju stočne hrane. Zabrana prodaje i dodjele zemljanih površina, koje su doseljenicima dane za obradu, kolonijama je osiguravao procvat na određeno razdoblje. Time su ukrajinski i poljski seljaci, čija su gospodarstva imala tendenciju stalnog usitnjavanja, bili na gubitku.

Pokraj kolonista bio je i velik broj Nijemaca – trgovaca, majstora, službenika, duhovništva koji su najčešće živjeli izvan kolonija, pretežito u gradovima Galicije i Bukovyne. Ne obazirući se na uglavnom prijateljske okolnosti razvoja njemačke manjine, od druge polovine 19. st. primjetan je porast državne potpore njemačkim kolonizatorima Galicije od strane austrijske vlade. Promjena političke situacije (autonomija Galicije 1867) i jačanje polonizacije utjecali su na emigraciju Nijemaca iz regije. Na iseljenje Nijemaca utjecao je i ekonomski čimbenik – postupno prenapučenje Galicije i usitnjavanje zemljišnih parcela. Posebno je na kraju 19. st. i na početku 20. st. među galicijskim Nijemcima počeo proces diobe zemlje među djecom, što je u konačnici rezultiralo usitnjavanjem dodijeljene zemlje te je snižavalo efektivnost njemačkih gospodarstava.

Jednako popularan bio je tzv. pruski smjer emigracije. Njegov je vrhunac počeo 1899. i trajao u prvim godinama 20. st., jer je znatan dio galicijskih kolonizatora stigao do Zapadne Pruske, a također i do područja Poznana. To je za mnoge Nijemce zapravo značilo repatrijaciju, jer je upravo odatle dio njih došao u Galiciju⁶⁸. Takvi su procesi očigledno svjedočili o tome kako na početku 20. st. njemačka nacionalna zajednica u Galiciji nije bila u potpunosti ukorijenjena u regiji i za nju su bili karakteristični raznovrsni migracijski procesi.

Analogna s njemačkom bila je i etnosocijalna struktura Armenaca koji su živjeli u kolonijama, često se baveći majstorskom zanatskom proizvodnjom i posredničkom trgovinom. Poseban dio zapadnoukrajinskih Armenaca bili su najmodavci i iznajmljivači zemlje. U ovom razdoblju armenski trgovci iz Sučava, Stanislavova, Snjatyna i Kuta uzimaju u najam, a s vremenom otkupljuju i bojarska imanja te zemlje religijskoga fonda. U prethodnom su razdoblju iz Bukovyne izvozili seosku proizvodnju, pretežito stoku. Već od 1880-ih godina oni preuzimaju trgovinu i proizvodnju, orijentiraju ih na tržište, uvode racionalne, intenzivnije oblike gospodarenja. Sredinom 19. st. armenski zemljovalnici vladali su nad približno 70–80 sela u Bukovyni, što je činilo 1/3 sveukupne zemlje regije. Također su uzimali u najam zemlju i u tzv. Ruskoj Bukovyni (Hotyns'ki kotar) i Besarabijskoj pokrajini.

---

68 Monolatić I. *Žyty i davaty žyty inšym*. Njimec'kyj dyskurs zahidnoukrajins'kyj etnopoljityčnoji sfery. Monoġrafija / Ivan Monolatić. – Ivano-Frankivs'k: Ljileja-NV, 2008. – S. 53.

Popis iz 1900. u istočnoj je Galiciji bilježio samo oko 1532 Armenaca katolika i Armenaca pravoslavaca. Etnički mađarsko raseljeno stanovništvo u istraživanoj regiji vjerojatno je započelo s naseljnjem mjesta Kljajn-Tomnatik u Radovec'kom okrugu u Bukovyni 1830. U zapadnoukrajinskim zemljama živio je i određeni broj Rusa. Na početku 20. st. u istočnogalicijskim kotarima njihov je broj iznosio 1881. Odsutnost stalnog proizvodnog sektora na zapadnoukrajinskim zemljama definirala je strukturu segmenata mjesnog etnonacionalnog organizma etničkih grupa Lipovana (starobrednika), Roma i Karaima. Malobrojno karaimsko stanovništvo regije (1903. oko tisuću osoba) osim zemljoradnje bavilo se trgovinom stoke, lana, platna i voska, prijevozom teretnih vagona. Primjerice od četrdesetak obitelji 1857. godine 25 je živjelo od gospodarenja zemljom i domom; samo je iznimno pet živjelo od poljoprivrede, a ostatak od trgovine. Zanimljivo je što između 1776. i 1861. ni jedan Karaim nije bio proglašen zločincem ili prekršiteljem zakona⁶⁹.

Dakle pri proučavanju etnosocijalne strukture stanovništva zapadnoukrajinskih zemalja treba polaziti od shvaćanja da proučavanje etnosocijalnih grupa karakterizira posebna složenost. Njihovo formiranje je složen proces koji se mijenja ovisno o društveno-političkoj situaciji te je povezan s formiranjem i vezivanjem za sredinu etnosocijalnih zajednica imovinske nejednakosti i socijalnih funkcija. U zapadnoukrajinskim zemljama tranzicijskoga razdoblja etničke su se razlike po običaju podudarale sa socijalnima. Premda se u obje istraživane austrijske pokrajine, Galiciji i Bukovyni općenito, a u svakome kraju posebno, međuodnos raznih socijalnih i etničkih grupa odvijao na sebi svojstven način. Uobičajeni pravci socijalnog razgraničavanja tog razdoblja između grada i sela na određeni je način korigiralo postojanje trokuta u kojem se odvijala konfrontacija: polietničkih gradova (prije svega, s poljsko-židovskim stanovništvom), kršćanskoga (u pravilu s pretežitom ukrajinskim stanovništvom) sela i židovskoga kotara/štetla. Stoga se može tvrditi da su galicijsko stanovništvo regije činile dvije veće grupe koje su međusobno konkurirale – Poljaci i Ukrajinci, a u Bukovyni su to bili Rumunji i Ukrajinci. Treći, čimbenični akter uvijek je bila židovska manjina. Ako su u Galiciji vlastelini gotovo bez iznimke bili Poljaci, a seljaci pretežitom Ukrajinci, u Bukovyni je ta podjela bila, iako ne apsolutna, takva da su prvi bili Rumunji i Poljaci, a drugi u osnovi Ukrajinci i Rumunji. Između jednih i drugih u Galiciji i Bukovyni posredovali su Židovi. Posebni poslovi kojima su se bavili su krčmari, trgovci i zakupci poreza. Tom konfrontacijskom etničkom trokutu (Ukrajinci – Poljaci – Židovi) treba pridodati i figure njemačkih/njemačkogovornih i rumunjskih činovnika (u Galiciji odnosno Bukovyni), uloge kojih su u etnosocijalnome poretku (istodobno) u osnovi bile različite. Uzme li se u obzir istraživano razdoblje, kronotop,

---

69 Ibid. – S. 973.

većinu su stanovništva činili seljani, pretežito Ukrajinci. Dugo vremena su ih nazivali, ni manje ni više, nego narodom „hlopa i popova“⁷⁰. Situacija se počela mijenjati tek u zadnjem desetljeću 19. st., i to pojavom svjetovne, građanske inteligencije. Posebnu nišu u etnosocijalnom organizmu zauzimalo je sitno plemstvo koje se identificiralo ponajprije s ukrajinskim stanovništvom, iako je uslijed hermetizacije u vlastitom nobilitiranom okruženju ostala u svojoj biti odsječenom od šire ukrajinske zajednice. U drugome su kontekstu Ukrajinci unutar granica regije činili samo nevelik dio gradskoga stanovništva, jer je u prosjeku tek svaki deseti Ukrajinac zapadnoukrajinskih zemalja (među ostalim i Zakarpattja) bio stanovnik grada, dok su i među Poljacima i Židovima analogni pokazatelji bili znatno viši. Pod tadašnjim uvjetima i u skladu s ulogom grada u životu društva suvremene povijesti to je značilo da je ukrajinska zajednica praktički bila lišena kontrole ne samo nad državnom vlasti i upravom, organima pokrajinske i gradske samouprave, nego i nad industrijskom proizvodnjom, socijalnom infrastrukturom, najnovijim komunikacijskim sredstvima i dr. Ukrajinci su ostali najbrojnijom etničkom skupinom, ali s utjecajem na društvene i socijalno-ekonomske procese bili su u manjini u usporedbi s Poljacima, Rumunjima, Nijemcima i Židovima. Nerazvijena socijalna i profesionalna struktura etničke većine bila je jedna od posljedica trajnog stanja ugnjetavanja i bezdržavnosti. Nepogodni čimbenici za galicijske bukovynske Ukrajinke bili su masovna radna emigracija, teško socijalno-ekonomsko stanje i visoka stopa smrtnosti, s namjerom denacionalizacije i kolonizacije zapadnoukrajinskih prostora. Za vrijeme istraživanoga razdoblja počelo se primjećivati postupno smanjivanje gustoće ukrajinskoga stanovništva.

Među društvenim slojevima gradskog stanovništva zapadnoukrajinskih zemalja znatan dio su činili Poljaci, koji su bili zanatlije, trgovci, radnici, predstavnici slobodnih profesija i činovnici. Sličnim poslovima su se bavili građani-Rumunji u Bukovyni. Većina Židova pak je ostala prije svega gradskom sirotinjom, baveći se čak trgovinom ili obrtom. Njihov su društveno najviši sloj činile obitelji rabina, među pravovjernim judaistima i cadika među hasidima, a društveno siromašno stanovništvo podcjenjivano je u socijalnom i pravnom odnosu. U novim su se ulogama, kao što su zemljovlasnici, poduzetnici, predstavnici slobodnih profesija, okušali imućniji i obrazovani Židovi. Znatna većina se asimilirala u gradsku njemačku ili poljsku okolinu, vrlo rjeđe u ukrajinsku.

Izrazita specifičnost etnosocijalnog razvoja regije našla je odraza u ustaljenim stereotipima masovne svijesti, kada se seljanina asocijalo s Ukrajincom, zemljovlasnika s Poljakom i/ili Rumunjom, a trgovca sa Židovom. Postupna asimilacija predstavnika drugih nacionalnosti u Ukrajinke bila je zamjetna za suvremenike i odvijala se „odozdo“,

---

70 Hlopi (ukr.) – prosto seljaštvo i popovi. – op. prev.

prije svega u seoskim društvima, gdje je brojčana premoć Ukrajinaca bila neporeciva i prevladavala tradicijski bogata ukrajinska narodna kultura. S druge strane, u gornjim slojevima odvijao se proces asimilacije koji je zahvaćao dio ukrajinskoga društvenog vrha (plemstvo, inteligenciju, svećenstvo, građane).

Specifičnost etnonacionalne i etnosocijalne strukture stanovništva zapadnoukrajinskih zemalja tranzicijskoga razdoblja dovela je do sve većeg zaoštrenja odnosa između Ukrajinaca i drugih etnonacija, stvarajući dodatne poteškoće u dijalektici komuniciranja etnonacionalizama „svojih“ i „tuđih“. Bez obzira na formalnu ravnopravnost svih etničnosti, etničke su manjine dominirale u političkom, ekonomskom i kulturnom životu Galicije i Bukovyne u sastavu Austro-Ugarske. Predstavnici nacionalnih manjina primjetno su prevagivali nad ekonomski jačim slojevima, među stanovništvom gradova i naselja, imali su znatno veći utjecaj od Ukrajinaca na političku vlast i gradsku samoupravu.

Zbog toga sve nabrojano u svom unaprijed zadanom, proturječnom kompleksu stvaralo je objektivne osnove za postojanje prostora međuetničke sociokulturne distance koja je dijelila subjekte etnopolitičkih procesa u zapadnoukrajinskim zemljama 1867–1914.

S ukrajinskoga prevela Martina Markelić

Narodna nošnja